

Tot lering en vermaak...?

Essay

Hilje van der Vliet, studentnr. 1515483

Master Kunsteducatie ArtEZ
Domein Kunst en Educatie
Docent Astrid Rass
12 Oktober 2015

Tot lering en vermaak?

“The primary justification of arts education should remain the intrinsic value of the arts and the related skills and important habits of mind that they develop.”¹

Dubbelklikt u even op het volgende linkje: ? Staat het volume goed? Dan kunt u nu verder gaan met lezen. Even blijven luisteren mag natuurlijk ook! U zult meer van deze symbooltjes in de tekst tegenkomen, u bent dan ook terecht gekomen in een essay-met-muzikale-toelichting. Of, zo u wilt, een recital om te lezen. Twee dimensies dus die tegelijkertijd ervaren worden, elkaar toelichten en, wie weet, elkaar versterken. Daarover gaat dit werk.

Het komt in de kunsten steeds vaker voor dat meerdere dimensies of domeinen simultaan worden aangeboden, en dan heb ik het met name over de combinatie kunsteducatie en concert- of theaterbezoek². Wat ik mij bij het observeren van het toenemende aanbod aan educatieve activiteiten rond in theaters en concertzalen afvraag is of zo'n kunst-educatief element, bijvoorbeeld een inleiding voorafgaand aan een concert of de mogelijkheid mee te lezen met de partituur, bijdraagt aan de kwaliteit van de beleving van de bezoeker. *Helpt kunsteducatie om kunst te beleven?*

Onderzoek naar het effect of het belang van kunst- of cultuureducatie wordt op zich regelmatig gedaan³. Het gaat daarbij echter vaak om de 'transferwaarde'⁴: zo zou men slimmer worden van het luisteren naar bepaalde soorten muziek - het zogenaamde Mozart effect⁵ -, ouderen die kunst beoefenen zouden minder snel in een sociaal isolement komen⁶. Dit alles lijkt met name beleidsmatige en politieke doelen te dienen: als kinderen die actief muziek maken beter lijken te scoren bij IQ tests, is het te verdedigen om tijd, geld en aandacht te gaan investeren in muziekonderwijs. Als ouderen langer gezond blijven door samen actief kunst te beoefenen, geeft dat aanleiding die activiteit te stimuleren. Een tegenreactie kan bijna niet uitblijven: zo langzamerhand begint de roep om 'kunst voor de kunst', los van wat voor transferwaarde dan ook, hoorbaar te worden⁷.

Wat de rol van kunsteducatie overigens niet helderder maakt is dat veel activiteiten rondom concerten en voorstellingen nogal eens worden ingezet om het publiek bezig te houden, om het bezoek op te leuken, om te kunnen concurreren met de vele belevenissen die datzelfde publiek elders kan inkopen⁸. Beleeft een 'opgevoede' theater- of concertbezoeker zijn avond anders, intenser, rijker dan een onwetende? Of is de enige reden om educatie aan te bieden in museum, theater of concertzaal het aan zich binden van het publiek, dat o zo gemakkelijk de volgende keer voor iets anders kiest?⁹

Nu is het misschien ook veel moeilijker om onderzoek te doen naar de waarde van kunsteducatie op zichzelf. Hoe meetbaar is het en waarom zou je het moeten willen meten? Toch meen ik aan de hand van het gedachtegoed van auteur Antonio Damasio hier een uitspraak over te kunnen doen. In het proces naar die uitspraak toe laat ik, naast het geschrevene, ook de klinkende muziek aan het woord.

Damasio neemt in zijn boek 'Het zelf wordt zich bewust' (2010) de ontwikkeling van het menselijk bewustzijn onder de loep, gezien als evolutionair proces. Het is geen gemakkelijke kost, u begrijpt nu waarom ik voor pianomuziek van Mozart heb gekozen als eerste muzikale fragment... Hij legt uit dat bij de mens door het samenspel van een "geest" en een autobiografisch ofwel persoonlijk "zelf" een "volledig menselijk bewustzijn" is ontstaan¹⁰. Dat laatste definieert hij als "een geest met een autobiografisch zelf dat in staat is tot reflectie en overweging en tot het verzamelen van kennis"¹¹.

---

¹ Winner, Goldstein & Vincent-Lancrin, 2013, p. 15

² www.residentieorkest.nl/starter/

³ Onderwijsraad, 2012, pp. 9-10

⁴ Winner, Goldstein & Vincent-Lancrin, 2013, p. 5

⁵ Campbell, 2001, pp. 75-76

⁶ Raad voor Cultuur, 2014; [http://www.langlevekunst.nl/over-ons/#Convenant 2013](http://www.langlevekunst.nl/over-ons/#Convenant%202013)

⁷ Winner, Goldstein & Vincent-Lancrin, 2013, p. 15

⁸ Engwirda & Ouwerkerk, 2002, pp. 14, 16

⁹ Van de Voort, 2015; Jonker, 2014

¹⁰ Damasio, 2010, p. 331

¹¹ Idem

Tot lering en vermaak?

Dit zgn. reflectieve bewustzijn “geeft bewuste individuen ook de ruimte om hun situatie te interpreteren en om actie te ondernemen”¹².

Als rode draad door het boek loopt de belangrijkste drijfveer voor evolutie, namelijk de homeostase, kort door de bocht omschrijft dat de marge waarin overleven mogelijk is¹³. Alle evolutionaire stappen vinden uiteindelijk plaats door het streven naar wat Damasio “homeostatische verfijning” noemt¹⁴. Hij argumenteert dat de kunsten zijn ontstaan op weg naar deze homeostatische verfijning omdat zij mensen “verheffen tot de hoogste regionen van denken en voelen”¹⁵. Op die manier zijn “de kunsten diep geworteld in de biologie en het menselijk lichaam”¹⁶. Een persoonlijk bewustzijn dat we aanhoudend vormgeven door reflectie, door ons te begeven in die ‘hoogste regionen van denken en voelen’ is dus van levensbelang voor ons, is wat ons tot mens maakt.

We laten dit even bezinken tijdens het beluisteren van een nieuw muzikaal fragment dat illustreert hoe een gebrek aan educatie ons in de weg kan staan: Bij de première van de *Sacre du Printemps* van Igor Stravinsky in 1913 ontstond al na vijf minuten een enorm tumult onder het publiek, dat zich beetgenomen voelde en furieus reageerde op wat het zag en hoorde¹⁷. Deze mate van verwarring was een logische gevolg van het onvermogen om te kunnen relateren aan het - radicaal vernieuwende en onbekende - artistieke product. Kunstbeleving ging voor veel bezoekers van de voorstelling niet verder dan deze emotionele verwarring. Overigens lijkt in onze tijd het tegenovergestelde te gebeuren: onze oren zijn door het overmatige aanbod zo gewend geraakt aan alle beschikbare vormen en kleuren in de muziek, dat we een spannende modulatie - die bij Beethoven de mensen van hun stoel deed vallen - niet meer bewust kunnen waarnemen¹⁸.

Als laatste stap in dit essay neem ik u mee op reis in de *Mattheus Passie* van Johan Sebastian Bach, hier in de interpretatie van dirigent Willem Mengelberg . Deze uitvoering, uit 1939, vond plaats in een tijd waarin nog nauwelijks onderzoek was gedaan naar de later zo belangrijk geworden historisch verantwoorde uitvoeringspraktijk. In de visie van Mengelberg duurt het stuk bijvoorbeeld bijna twee maal zo lang als in onze tijd gebruikelijk. Een ‘ongeïnformeerde’ versie dus. Raakt het u? De moeite van het beluisteren waard? Je moet er in onze tijd niet meer mee aankomen... maar toen wist men niet beter. Laten we eens vergelijken, wat vindt u hier dan van: Hoort u de verschillen? Een ander tempo, de klankkleur van het orkest is transparanter omdat het stuk uitgevoerd wordt door minder instrumentalisten, het koor is flink ingekrompen, de frasering (het onderverdelen van het notenmateriaal in kleine muzikale zinnestukjes) wordt heel anders aangepakt. Nu heeft u zomaar een heel klein stukje kunsteducatie te pakken. Helpt dat bij het luisteren, gaat de muziek meer voor u leven?

Met het geleerde van Damasio op zak kan ik, zonder u te kennen en zonder uw ervaring te delen, toch met enige waarschijnlijkheid aannemen dat het laatste in enige mate het geval is. U heeft, hoe kort ook, gereflecteerd op twee interpretaties van hetzelfde stuk muziek, hierbij geholpen door enkele gedachten die u las tijdens het luisteren. Uw denken en voelen is gestimuleerd, er is nieuwe input en hierdoor heeft u even plaatsgenomen in de hoogste regionen van dit denken en voelen: uw bewustzijn is toegenomen.

En daarmee zijn we wellicht een stapje verder. De vraag die ik aan het begin van dit essay stelde: ‘*Helpt kunsteducatie om kunst te beleven?*’ verdient natuurlijk meer dan de 1250 woorden die ons hier ter beschikking staan - daarom heb ik ook de muzen te hulp geroepen - maar we hebben wel een beetje grip op de materie gekregen: wordt kunsteducatie ingezet ter ‘vermaak’? Dan is dat ook alles wat erin zit. Zit het educatieve element echter zo in elkaar dat de concert- of theaterbezoeker over de kunst aan het denken en voelen gezet wordt, ter ‘lering’ dus, dan is het aannemelijk dat de kunst bewuster wordt beleefd. En kon er voor kunsteducatie wel eens een significantere rol weggelegd zijn dan we tot nu toe hebben aangenomen.

---

¹² Ibid., p. 332

¹³ Damasio, 2010, p. 59

¹⁴ Ibid., p. 336

¹⁵ Idem

¹⁶ Idem

¹⁷ Scheijen, 2009, pp. 244-246

¹⁸ Harnoncourt, 1984, pp. 264-265

Tot lering en vermaak?

BRONVERMELDINGEN

Bibliografie:

- Admiraal, D. (sd). *Stravinsky rite of spring*. Opgehaald 10 oktober, 2015 van [daanadmiraal.nl: http://www.daanadmiraal.nl/Articles/stravinsky_rite_of_spring.htm](http://www.daanadmiraal.nl/Articles/stravinsky_rite_of_spring.htm)
- Campbell, D. (2001). *The Mozart effect*. New York: Harper.
- Damasio, A. (2010). *Het zelf wordt zich bewust: hersenen, bewustzijn, ik*. Amsterdam: Wereldbibliotheek.
- Engwirda, I., & Ouwerkerk, R. (2002). *All business is showbusiness: een schets van de beleveniseconomie*. De Baak Management Centrum VNO-OCW.
- Harnoncourt, N. (1984). *Musik als Klangrede*. Residenz Verlag: Salzburg.
- Jonker, M. (2014, December 22). *Publieksparticipatie is de nieuwe heilige koe*. Opgehaald 29 september, 2015 van <http://www.volkskrant.nl/opinie/publieksparticipatie-is-de-nieuwe-heilige-koe~a3815948/>
- Lang leve kunst. (2013). *convenant Ouderen en Cultuur*. Amsterdam: Lang leve kunst.
- Onderwijsraad. (2012). *Cultuureducatie: leren, creëren, inspireren!* Den Haag: Onderwijsraad.
- Raad voor Cultuur. (2014). *Meedoen is de kunst; advies over actieve cultuurparticipatie*. Den Haag: Raad voor Cultuur.
- Residentieorkest. (sd). *Starter*. Opgehaald 5 oktober, 2015 van [www.residentieorkest.nl: http://www.residentieorkest.nl/starter/](http://www.residentieorkest.nl/starter/)
- Scheijen, S. (2009). *Sergej Diaghilev: Een leven voor de kunst*. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Voort, F. v. (2015, maart 19). *Orkestcultuur onder vuur*. Opgehaald 11 oktober, 2015 van [www.mestmag.nl: http://www.mestmag.nl/professionele-kunsten/orkestcultuur-onder-vuur](http://www.mestmag.nl/professionele-kunsten/orkestcultuur-onder-vuur)
- Winner, E., Goldstein, T., & Vincent-Lancrin, S. (2013). *Art for Art's Sake? Overview*. OECD Publishing.

Afbeelding voorzijde:

Drawing of Marie Piltz in the "Sacrificial Dance" from The Rite of Spring, Paris, 29 May 1913. Published in Montjoie! (magazine), Paris, June 1913. Verkregen 10 oktober, 2015 van http://www.daanadmiraal.nl/Articles/stravinsky_rite_of_spring.htm

Geluidsfragmenten:

- Bach, J. (Componist). (1736). Nun ist der Herr zu Ruh gebracht, Mattheus Passion, BWV 244. [Collegium Vocale Gent, Uitvoerend artiest, & P. Herreweghe, Dirigent].
- Bach, J. (Componist). (1736). Nun ist der Herr zu Ruh gebracht, Mattheus Passion, BWV 244. [Toonkunstkoor Amsterdam, Uitvoerend artiest, & W. Mengelberg, Dirigent] Amsterdam.
- Mozart, W. (Componist). (1788). Sonate nr. 16 in C, KV 545, Allegro. [M. Pires, Uitvoerend artiest]
- Stravinsky, I. (Componist). (1913). The Rite of Spring. [The Cleveland Orchestra, Uitvoerend artiest, & P. Boulez, Dirigent]